

Practicarea obiceiului colindatului Prescripții ceremoniale

*Alina Bălan**

Abstract: The carol has been of early interest to collectors. Their merits are particularly great thanks to them we can know the repertoire of the mountains and transilvanian at a time when the genre was under the influence which implicitly helps us to reconstruct the common layer.

Some works are massive others are very modest in size, the most of them contain only lyrics, relatively few also show the melody of carols.

The carol is the song of joy brought in the hour of celebration, glorifying the birth of Jesus. The singing of carols purifies the space and cleanses the house of evil.

The Christmas holiday is the moment of revealing many folkloric reminiscences of a mythological order. Old Christmas appears in the collective consciousness both as an archaic semi-divinity and as a christian semi-divinity.

Keywords: mountains, lyrics, song.

În tradiția poeziei populare românești, colinda reprezintă categoria cea mai masivă și mai diversificată de texte ceremoniale. Cunoașterea colindei justifică și în același timp depășește interesul etnografic; capitol de seamă al mitologiei și mărturie a unor tradiții culturale statornice, colinda se impune deopotrivă atenției ca tezaur de limbă și ca preambul strălucit al poeziei scrise românești¹.

Textele de colindă reprezintă doar unul din elementele constitutive ale unui ceremonial care se bazează pe puterea reunită a cuvântului, muzicii, gestualității, dansului, uneori și pe cea a reprezentării plastice. Asemenea unor ceremoniale românești, colindatul tradițional comportă aplicarea unor prescripții și permite cu intermitență stabilirea unor conexiuni cu reprezentări și credințe deduse dintr-o axiologie colectivă.

Fie că s-au disociat pentru practicanții moderni ai obiceiului de prescripții și credințe, fie că sunt cunoscute prin intermediul literei tipărite ca niște simple poezii, textele de colindă continuă să păstreze marca apartenenței lor la un sistem unitar; versificația se explică prin interacțiunea sa cu melodia, iar anumite porțiuni ale textului nu pot fi elucidate fără sprijinul unui material apercetiv privitor la agrenajul intern al colindatului și la funcția sa în comunitatea satului românesc tradițional.

* muzeograf, Secția de Etnografie Muzeul Olteniei Craiova, e-mail: alina_balan230376@yahoo.com

¹ Monica Brădulescu, *Colinda Românească*, București, Editura Minerva, 1981, p. 7.

Analiza colindei presupune, deci, restabilirea acelor corelații adânci care au unit cuvântul cu celelalte semne implicate în practica ceremonială.

Desigur, textul nu oferă în întregime sa și în mod direct o amprentă a obiceiului; canoanele poeticii colindei, alegoria și hiperbola au ascuns uneori sau au redimensionat datele etnografice. La o analiză atentă a colindei, și prin confruntare cu obiceiurile, cu mărturiile de teren și datele de arhivă, baza etnografică a unor numeroase imagini și simboluri devine evidentă. Se poate chiar afirma că sub presiunea exercitată de schema versificației și tiparul melodic, textul colindei s-a menținut într-o anumită măsură, mai coerent decât obiceiul care în stadiul contemporan a suferit mutații sensibile și parțial s-a dezagregat.

Anumite aspecte nu pot fi însă explicate doar prin referință la agrenajul intern al colindatului.

Execuția colindelor se diferențiază în raport cu coordonatele locale și cu stadiul de evoluție al obiceiului. Acolo unde obiceiul și-a păstrat vigoarea, execuția antifonică cunoaște o mare răspândire; colindătorii divizați în două (mult mai rar trei) grupuri cântă alternativ câte-o strofă muzicală. Ascultarea pe viu a colindelor antifonice înlătură definitiv ideea de cântec sfios intonat cu glas firav, idee generată de confuzia cu stilul de execuție al copiilor; vocile tunătoare ale bărbaților irup alternativ, inundă ulițele, impunând colinda ca expresia plină de energie a întregii comunități sătești. Tradiția execuției antifonice, activă în Transilvania, se menține încă în anumite zone ale Munteniei; o întâlnim în Loviștea sau centrele de colindat din Ialomița și Brăila și a mai fost înregistrată de cercetările din deceniul al patrulea în Bragadiru – Teleorman, în Budești și Plătărești – Ilfov. În unele regiuni ale țării, părăsirea execuției antifonice reprezintă un proces relativ recent. Buna execuție a colindelor și stăpânirea repertoriului genului constituie în zonele de colindat tradițional din Transilvania și Muntenia o condiție esențială a obiceiului.

Colindatul cu întregul său complex de manifestări se înscrie perioadei sărbătorilor de iarnă oscilând ca dată și durată între extremele: începutul Postului Crăciunului (15 noiembrie) și începutul Postului mare. În anumite regiuni, pe durata sărbătorilor de iarnă colindatul excludea cântecele. „Care horea în vremea Crăciunului, se considera ușuratic”² sau mai ferm alt informator precizează că „În postul Crăciunului nu horea de cîn’ știu eu”. Sacralitatea colindei nu derivă din prilejul creștin al obiceiului, deși coincidența ca dată a creat asociații și substituiri ale motivației.

Colindatul tradițional se exercită prin intermediul unui grup denumit frecvent „ceată”. Cetele se diferențiază în raport cu componența și modul lor de organizare: ceata tinerilor necăsătoriți, ceata alcătuită din flăcăi și mături, ceata feminină (există și cete eterogene alcătuite din femei, bărbați și copii, grupări neorganizate apărute în procesul involuției colindatului). Cea mai bine cunoscută și structurată organizatoric este ceata flăcăilor. Colindatul feminin are un caracter organizatoric marcat în Muscel, unde cetele de fete și neveste își asumă rolul de agenți principali ai obiceiului.

² Monica Brătulescu, *op. cit.*, p. 21.

Analiza globală a colindatului, a limbajelor care-l susțin, a etapelor și protocolului său, ridică probleme numeroase. În stadiul în care a fost surprins de cercetările moderne, obiceiul cunoaște o răspândire teritorială inegală; viguros încă în Transilvania și anumite zone din Muntenia și Oltenia, colindatul lipsește, îmbracă forme sărace sau de împrumut în Moldova, sudul Olteniei, Banat.

Un alt aspect al obiceiului constă în faptul că pe alocuri colindatul se îmbină cu practici din alte ceremoniale.

În Muntenia, regiune supusă prefacerilor prin configurația sa geografică și prin condiții social istorice, procesul de disoluție al colindatului este mult mai avansat decât în Transilvania. Aceasta este probabil cauza pentru care colindatul muntean a stârnit un interes relativ redus, fiind cercetat intensiv doar în anumite centre. Cercetările și sondajele efectuate în mai multe zone ale Munteniei – arie geografică căreia îi includem și Oltenia, Dobrogea și sudul Moldovei – ne duc la constatarea că și aici, ca și în Transilvania, colindatul este un ceremonial de veche obârșie.

Sub raportul limbajelor implicate colindatul muntean este mai sărac decât cel al Transilvaniei; doar în Ialomița, prin împletirea obiceiului cu Brezaia, colindatul se asociază mascării și jocului.

Acolo unde obiceiul și-a păstrat caracterul tradițional, în Țara Loviștei, pe alocuri în Ialomița, Brăila, Galați, Teleorman și Ilfov, întâlnim ceata constituită pe criteriul vârstei, tip foarte asemănător cu cel din sudul Ardealului. În Loviștea, unde colindatul se perpetuează cu deosebită vigoare, ceata, numită local „preucă”, cuprinde toți flăcăii satului. Participarea la ceată constituie o obligație socială: „toți flăcăii din sat trebuie să intre în preucă, și care știe să cânte și care nu știe”³. Prezența cetei flăcăilor în puncte disparate ale Munteniei probează că această formă de organizare nu poate fi atribuită transumanței sau vreunei influențe transcarpatice, ci corespunde unor tradiții generalizate cândva pe o zonă etnografică largă.

Ceata constituită de flăcăi și maturi se întâlnește pe Valea Lotrului, în Malaia, Ciunget și Voineasa.

Instruirea cetelor tradiționale are loc la o dată variabilă; cu o lună înainte de Crăciun în Loviștea, cu două săptămâni înainte de Crăciun în Ialomița și Muscel, pe alocuri chiar în preajma Crăciunului.

Ceata de flăcăi din Muntenia nu prezintă ca omologul ei sud-ardelean un caracter riguros ierarhic; aici funcțiile se limitează la un conducător, numit de obicei „casier” și la o „iapă”, colindător însărcinat cu purtarea darurilor. Această ultimă funcție lipsește în mod firesc din ierarhia cetelor muscelene, căroră astăzi li se oferă pentru colindat doar bani. În Loviștea, după cum ne încredințează bătrânul Constantin Mărcoiu, „școala de colinde iera și șezătoare”. Textul colindelor omite de obicei descrierea repetițiilor. Ca și în Transilvania, obiceiul se desfășoară în perioada sărbătorilor de iarnă, execuția colindelor fiind predominant nocturnă. Data

³ C. Mohanu, *Obiceiul colindatului în Țara Loviștei*, (I), în *Revista de etnografie și folclor*, București, tom 15, nr. 3, 1970, p. 221.

executării colindelor este însă mai labilă în Muntenia; tot aici, prin influența practicilor citadine (revelionul), Anul Nou a câștigat prestigiu izbutind pe alocuri să disloce obiceiurile de la Crăciun. Strămutarea la Anul Nou a datinilor de Crăciun este un proces care în Muntenia câștigă progresiv teren.

La colindătorii munteni nu s-a semnalat până acum purtarea unor semne distinctiv. Dar în memoria bătrânilor din Loviștea mai dăinuie amintirea unor vremuri când în această regiune colindătorii purtau în mâini zurgălăi și bastoane de alun împodobite cu creștături colorate.

O caracteristică a colindatului muntean constă în faptul că aceasta nu se exercită în ordinea prestigiului social, cum se întâmplă uneori în Transilvania; casele se colindă de obicei la rând, indiferent de profesia sau statutul social al gazdelor.

Locul de execuție al colindelor diferă de la o zonă la alta. În Loviștea, unde obiceiul are un caracter complex, colindele se execută la ușă, în casă și pe drum în zori la întâlnirea celor două grupe ale cetei. Cetele muscelene cântă exclusiv la fereastră, fapt care se referă și în terminologia colindelor, numite aici „cântece de fereastră”.

În comparație cu Transilvania, și mai cu seamă cu Hunedoara, repertoriile muntene sunt mai modeste. Repertoriul mediu constă din 7-8 piese. Satele din Loviștea însă ajung uneori la 30 de piese.

Amintirea colacului tradițional stăruie în anumite credințe și practici, ceea ce probează că acesta n-a dispărut de multă vreme din colindatul Munteniei. Astfel în Loviștea s-au mai înregistrat orații „la colac”, iar bătrânul loviștean Morcoiu își amintește că pe vremea sa, la Anul Nou se ducea la biserică un colac mare „jumătate îl lua popa, jumătate se fărâma – se dal la vite să fie sănătoase”⁴.

Colindatul colacului la fete, semnalat doar în câteva sate ale Transilvaniei, a constituit în Muntenia o practică răspândită. Obiceiul s-a practicat în Ialomița, Brăila, Ilfov, în Țara Lotrului și în Dobrogea.

În Muntenia ospațul feciorilor cu vechiul său sens augural se află în vădit regres; de cele mai multe ori colindatul se încheie prin împărțirea banilor și darurilor. Sub acest aspect, Loviștea constituie o excepție.

Din Bucovina și până în Oltenia, din Dobrogea și până în Banat, obiceiul popular al colindelor trăiește intens în seara de ajun și în zilele de Crăciun și Anul Nou.

Întrebările care se pun în Ajun sunt: Ce e colinda? Ce vor colindătorii? Ce e bine să facă gazdele?

Colinda este cântecul de bucurie adus în ceas de sărbătoare, glorificând nașterea lui Isus. Prin intonarea ei, se purifică spațiul, se curăță casa de răutăți.

Și în Oltenia colindătorii nu sunt adunați de pe uliță, ei trebuie să formeze cete de copii și maturi. Colindătorii sunt primiți ca să fie bucurie în casă. Li se dă colindeți, colăcei, pâine. Așa se primesc oaspeții, cu pâine și sare. Sarea se pune pe

⁴ Monica Brătulescu, *op. cit.*, p. 31.

prag, după plecarea lor. E bună și contra ghețușului și împotriva făcăturilor. Iar colindele curăță gândul.

Sărbătoarea Crăciunului este momentul dezvăluirii multor reminiscențe folclorice de ordin mitologic. Bătrânul Crăciun apare în conștiința colectivității deopotrivă ca o semidivinitate arhaică și ca o semidivinitate creștinizată⁵.

Datinile și obiceiurile populare abundă la sfârșit de decembrie, având ca apogeu noaptea de Anul Nou.

În spațiul etnografic oltenesc sunt de reperat credințe populare, având ca suport material *obiecte investite polisemnatice*.

„Colindele” sunt bețe confecționate din lemn de alun, arbust cu semnificație magică. Acestea se taie înainte de Ignat, se pun la uscat până în seara zilei de Ajun (23 decembrie) și se ornamentează prin afumare cu romburi albe și negre, dispuse alternativ. Ele reprezintă opoziția dintre lumină și întuneric, viață și moarte. În dimineața zilei de Ajun se înfig în morminte de către copii, ca liant între Lumea cu Dor și cea fără Dor.

Băieții au și ei fie o sticluță de parfum (fie făină de grâu) și stropesc fata cu care și-ar dori să fie tot anul următor.

Bătrânele sunt atente să constate care fată nu-i admirată de nici un bărbat, necorespunzând astfel normelor de conduită și criteriilor estetice, repere în mentalitatea satului patriarhal.

Oferirea în dar de colindeți a merelor, precum și punerea acestora în bradul de Crăciun trimit cu gândul la începuturi. Alături de brad și stejar, reputatul etnolog Romulus Vulcănescu consideră mărul un pom sacru, dominând peisajul paradiziac. Raiul este imaginat ca un arbore cosmic cu mere de aur, sub care se găsește adesea patul soților.

Un colind din zona Olteniei amintește această imagine:

*La doi meri și la doi peri
Florile dalbe, flori de măr!
E un pat mare-ncheiat,
Cu scânduri albe de brad,
Cu stâlpi strupiți de fag
Iar în pat ce-i așternut?*

*Dar acolo cine-mi doarme?
Doarme domnul ăstor case
Ăstor case luminate
Și cu doamna dimpreună
Cu-ai lui mândri coconași
Că-s frumoși și drăgălași*

Cu chipuri de feți-frumoși,

*Iar din spate și din piept
Luna și cu soarele.*

La Argetoaia, în județul Dolj, în Ajunul Crăciunului se practică un obicei inedit: *clocitul*. Pentru ca în ograda gospodarului să fie mulți pui în anul următor, primului venit în Ajun i se cere „să clocească”. Acesta este așezat după ușă și rugat

⁵ Gabriela Rusu-Păsărin, *Calendarul popular românesc*, Editura Scrisul Românesc, 2006, p. 325.

să stea liniștit câteva minute, așa cum stă cloșca în cuiabar. Și, pentru a fi bună dispoziție, tot timpul în casa gazdei, oaspetele este rugat să cotcodăcească⁶.

Fiind o mare sărbătoare de Crăciun, nu se bea cu orice pahar, ci cu „paharul de zile mari”. Este de reperat expresia derivată din obicei: „Dați-mi paharul Crăciunului”. Acest pahar se dă mai întâi preotului când vine cu crăciunul, apoi beau și oaspeții. Paharul este ornamentat cu desene reprezentând pâinea și vița de vie.

Toate acestea se practică în credința că astfel se asigură bunăstarea și fericirea comunității, valențele apotropaice ocupând loc prioritar în susținerea motivației transiterii peste timp.

Seara mare a Crăciunului este cunoscută și drept seara mare a colindelor. De urat și colindat se merge apoi în noaptea magică și-n ziua de Sf. Vasile.

De unde vin colindele? Se spune că pe vremuri oamenii făceau multe răutăți pentru că-l uitaseră pe Dumnezeu. Pentru a-i scăpa de păcate, Dumnezeu a lăsat colindele ca, în fiecare an, de Crăciun, numele cel sfânt al Domnului să ajungă la urechile oamenilor și astfel să uite de răutăți.

Care este rostul colindătorilor? Ei aduc nădejdea-n casă, bucurie, speranța împlinirii gândurilor bune.

E păcat să nu primești colindătorii și dăruind colaci, mere, nuci, cele rânduite a se da, nu se sărăcește. Colindătorii urează:

*De unde dumnealor au luat și au golit
Și pe unde noi ne-au dăruit,
Dumnezeu să le dăruiască
Cu mia, cu suta,
Cu darul sfinției sale
Ca-n veci să nu sfârșească.*

Influențate atât de conceptele bisericesti cât și de vechile practici precreștine, colindele sunt purtate din casă în casă de către cete de colindători pentru a vesti sărbătoarea și a ura de bine gazdelor sau celor ce deschid ușa.

⁶ Gabriela Rusu-Păsărin, *op. cit.*, p. 326.